

تداوم حیات آتش مقدس در یزد

آتشکده یزدان

یزد، نگین کویر ایران است، با شب‌های پرستاره و رویایی‌اش، شهر بادگیرها و دوچرخه‌ها، با مردمی صبور و آرام، اما پرتلاش، مردمی که ناسازگاری اقلیم را در برابر اراده‌ی خویش به زانو درآورده‌اند. پایبندی مردم یزد به اسلام آنچنان بوده و هست که دارالعباده‌اش خوانده‌اند، که این روی دوم سکه تاریخ یزد است یعنی تاریخ ایران پس از اسلام. اما یزد در دل دوران اسلامی خود نقبی به گذشته باستانی ایران نیز دارد و آن حضور هزاران زرتشتی است با آیین‌ها و باورهای به یادگار مانده از کهن روزگاران. ایامی که گذشته تاریخی، آن را به دوره‌ی اسلامی پیوند می‌زند. زرتشتیان پایبند به سنت‌های آیینی خود در کنار هموطنان پایبند به اسلام همچنان در تلاش برای نگه داشتن آتش مقدسی هستند که پس از فروپاشی دولت ساسانی به دست تازیان چون ودیعه‌ایی به آنان سپرده شده است و چه امانتداران خوبی بوده‌اند این پناه‌گرفتگان در دل کویر ایران و این چنین است که یزد را می‌توان شهر آتشکده‌ها نیز نامید.

یزد با داشتن آثار و مکان‌های تاریخی گوناگون به یادگار مانده از پیش و پس از اسلام، از نقاط مورد توجه گردشگران داخلی و خارجی است. آثاری چون: مسجد جامع کبیر، میدان امیر چخماق، زندان اسکندر، مسجد حظیره یا روضه‌ی محمدیه، باغ دولت‌آباد و... که همه در جای خود در خور نگرش و معرفی به جهانیان هستند. اما آنچه در این نوشتار به آن می‌پردازیم توجه و معرفی یکی از پررنگ‌ترین آتشکده‌های امروزی یزد با نام «یزدان» است.

آتش از عنصرهای چهارگانه‌ی حیات به‌شمار می‌آید و نزد زرتشتیان، نشانه‌ی مریی خدا و نمادی از نظم راستین اوست. در حال حاضر بنا به اعتقاد زرتشتیان و به‌جهت تقدس بیش از اندازه‌ی آتش باید از تابش مستقیم نور خورشید بر آن و یا حتا افتادن چشم ناپاک به آتش روشن شده در آتشگاه ممانعت به‌عمل آورد. وجود برخی آتشدان‌ها بر سر کوه‌ها این تردید را ایجاد می‌کند که شاید چنین ممانعت‌هایی مربوط به دوره‌های اخیر باشد.

با کشف آتش که ایرانیان آن را به‌هوشنگ نوه‌ی کیومرث نسبت می‌دهند خونی تو در

رگ‌های فسرده زندگی آریایی‌های ساکن در فلات ایران جریان یافت. آریایی‌ها این رویداد بزرگ را شادمانه جشن گرفتند و جهت گرمی داشت یاد آن و نیز برای بهره‌گیری همگانی از این پدیده‌ی ارزشمند هستی، آن را در جایگاه‌های ویژه‌ای، در هر کوی و برزن، افروختند و جانانه نگاهش داشتند و بدین گونه بود که آتشکده‌ها به وجود آمد.

ایرانیان در زمان زرتشت نیز آتش را به پیروی از سنت نیاکانشان به درستی نگاه داشتند، تا از یک سو یادآور پیشامد ارجمندی باشد که چون نقطه‌ی عطفی بر منحنی تاریخ تمدن بشر می‌درخشد و از سوی دیگر برپایه‌ی جهان‌بینی تازه‌ای که یافته بودند، به عنوان نشانی از فروغ بی‌آغاز و انجام آفرینش، همواره در نگاهشان و در یادشان باشد و این دو انگیزه نیرومند ملی - دینی توان آن را داشت که آتشکده‌ها را تا امروز، فروزان نگاه دارد و پس از هزاران سال، از حرمت و اعتبار آن نگاهد.

آتشکده‌های زرتشتیان بنابر مقام و اهمیت بر سه دسته‌اند: ۱- آتش دادگاه که در خانه‌ها افروخته می‌شود و صورت خانوادگی دارد و مراسم تقدس ندارد. ۲- آتش آدران که در رتبه از آتش دادگاه برتر و مخصوص شهرها و بلوک بزرگ است. ۳- آتش وهرام (بهرام) که از دو آتش قبلی به مراتب با اعتبارتر و فروزاتر و عمومی‌تر است. در حال حاضر دو آتش بهرام در ایران وجود دارد: یکی در یزد و یکی در کرمان. آتش وهرام خود از ۱۵ آتش گوناگون و آذرخش برق آسمانی تشکیل می‌شود.

ایام فرمانروایی ساسانیان اوج و رونق حیات آتشکده‌هاست چرا که آیین زرتشت به آیین حاکم تبدیل شد. اردشیر با پشتوانه‌ی خانوادگی خود که ریشه در آتشگاه داشت توانست سلسله‌ی دیرپای اشکانی را از پای درآورد. در این ایام سه آتش پراچ و باشکوه یعنی آذرگنسب در آذربایجان، آذربرزین مهر در خراسان و آذر فرنیغ در فارس به دلیل قدمت دیرپایشان از مقام و شهرت بیش‌تری برخوردار بودند و بر همین پایه، آن‌ها را آتش وهرام یعنی آتش پیروزی نام نهاده بودند، از این سه آتش پراچ، آذر فرنیغ در دارابگرد فارس و در آتشگاهی باشکوه قرار داشت. در ایام فرمانروایی خسرو انوشیروان (۵۳۱-۵۷۹ میلادی) آذر فرنیغ را از دارابگرد به کاریان فارس انتقال دادند.

با یورش تازیان به ایران، حیات آتشکده‌ها به صورتی جدی به خطر افتاد و با هر گامی که اعراب به ایران می‌نهادند آتشکده‌ای به خاموشی می‌گرایید و بار دیگر تلاش برای تداوم حیات آتش مقدس شکل گرفت و این بار نه برای ضمانت بقای بشر در پرتو آتش که به عنوان وظیفه‌ای دینی برای تداوم مستی که در سده‌های متوالی، حیات ایران و ایرانی با آن عجین شده بود. از جمله‌ی این تلاش‌ها یکی هم انتقال آتش آتشکده کاریان به یزد بود که در آن زمان «کته» نامیده می‌شد. این آتش در آتشکده‌ی بزرگ شهر افروخته شد. در همان سال‌ها شهر یزد در کنار «کته»

بنیاد و به تدریج رشد و گسترش یافت. تا به آن حد که «کته» را دربر گرفت تا جایی که تنها نام آن بر روستایی در کنار شهر به جا ماند.

با رشد و گسترش تدریجی شهر یزد، آتشکده‌ی «کته» که امانتدار آذر فرنیغ شمرده می‌شد در حدود سال ۵۱۳ هجری قمری تخریب شده زرتشتیان آتش مقدس خود را به غاری در کوه شگفت یزدان (بین عقدا و پارس نو) منتقل ساختند. آتش ورهرام سی سال را در این غار سپری کرد و سپس برای در امان ماندن از دست اندازی متجاوزان مدت دو بیست سال در روستاهای زرتشتی اطراف یزد جا به جا می‌شد. در سال ۷۵۰ هجری قمری با شکل گرفتن روستایی به نام ترک‌آباد در نزدیکی اردکان و کوچ بیشتر زرتشتیان و به ویژه موبدان به آتش مقدس به آنجا منتقل شد و مدت سی صد سال ماند. با آغاز گسیختگی شیرازه‌ی جامعه‌ی زرتشتیان در ترک‌آباد، آتش مقدس به روستای شریف‌آباد منتقل شد و در سال ۱۱۸۹ هجری قمری سرانجام به شهر یزد بازگردانده و در محله‌ی دستوران یزد و در خانه‌ی کوچکی به صورت پنهانی نگهداری شد. پس از چند سال، ساختمان مناسبی به همت بهدین نوشیروان جی، کوهیار جی مقیم سوزت هندوستان برای آن ساخته شد. این آتش مقدس در آن جا ماندگار شد تا آن که سرانجام آتشکده یزدان به همت زرتشتیان یزد و پارسیان هند در آبان ۱۳۱۳ خورشیدی - توسط «انجمن اکابر صاحبان پارسی هندوستان» و زیر نظارت و سرپرستی آقای ارباب جمشید امانت در ۶۸۸۱ متر مربع از زمین‌های اهدایی خانواده‌ی اردشیر مهر و خانواده‌ی دستور شهریار، دستور نامدار بنا نهاده شد.

ساختمان اصلی در وسط حیاطی بزرگ بر بلندی قرار دارد و آن را درختانی همیشه سبز احاطه کرده‌اند. حوض مدور و بزرگی در محوطه‌ی ورودی بنا به آن زیبایی خاص بخشیده است. آتش در محفظه‌ای بلندتر از سطح زمین در اتاقی وسیع و دور از تابش خورشید قرار گرفته است. شیوه‌ی نگهداری آتش آتشکده این است که موبد هر روز سه الی پنج بار تعدادی چوب خشک و بادوام مانند چوب بادام و زردآلو را که «گنده» نامیده می‌شود، درون جام مسی آتشدان می‌گذارد. موبد زرتشتی پیش از قرار دادن چوب‌ها، طی مراسمی خاص اوستا را که کتاب مقدس دینی زرتشتیان است می‌خواند.

اتاق‌هایی برای مراسم نیایش پیرامون آن طراحی شده است. سر ستون‌ها و ازاره‌های سنگی این بنا با نقوش برجسته‌ی زیبا، کار هنرمندان اصفهانی است که در اصفهان تراش خورد و به یزد حمل شده است. به نظر می‌رسد معماری بنا تا حدودی از معماری آتشکده‌های پارسیان هند تاثیر گرفته باشد. محل کنونی آتشکده‌ی یزدان در خیابان آیت‌الله کاشانی کوجه آتشکده است. این آتشکده در فهرست آثار معماری معاصر یزد قرار دارد.